

ANADOLU SAHASI TÜRK SAZ ŞAİRLERİNİN KIBRIS ÜZERİNE SÖYLEDİKLERİ ŞİİRLERDE SÖZ KALIPLARI*

WORD PATTERNS IN POEMS ON CYPRUS THAT ANATOLIAN AREA TURKISH BARDS TELL

Mehmet ALPTEKİN**

Öz

Halk edebiyatının ferdi dallarından birisi de âşık edebiyatı olup âşıklar tarafından saz eşliğinde ya da sazsız olarak doğaçlama şekilde icra edilir. Hazırlıksız olarak söylenen şiirlerde, gerek geçmiş yüzyıllarda gerekse içinde yaşadığımız dönemde pek çok söz kalıbı söylenmiş olup bunlar arasında benzer olanlar da vardır. Söz kalıplarının kullanılmasının sebebi söylemek istediği düşüncüyü uzatmadan kısa ve özlü olarak aktarma amacıdır.

Çalışmamızda, Anadolu sahası Türk saz şairlerinin daha çok 1974 öncesi ve sonrasındaki gelişmeleri konu alan şiirlerinden tespit ettiğimiz söz kalıplarını ortaya koymaya çalışacağız. Söz kalıpları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ve Türkiye'de yaşayıp Kıbrıs üzerine şiir yazan âşıkların şiirlerindeki örnekler çeşitli açılardan tahlil edilecektir. Sözü ettiğimiz söz kalıplarını sekiz başlık altında (söz kalıplaşması, dize kalıplaşması, ikilemeler, deyimler, atasözleri, vecizeler, benzetmeler, hitaplar) değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türk Saz Şairleri, Kalıp İfadeler.

Abstract

One of the individual branches of folk literature involves bards telling poems improvisationally in company with or without saz. In impromptu poems told in previous centuries and today, many word patterns have been told some of which are similar. The reason for using word patterns is to convey the intended notion shortly and concisely.

In our notification we will try to put forward the word patterns we have identified in poems that Anatolian area Turkish bards have told mostly about the developments before and after 1974. The examples of word patterns in the Cyprus themed poems of the bards who live in the Turkish Republic of Northern Cyprus and Turkey will be analysed from various angles. We will evaluate the word patterns under eight headings (stereotype words, stereotype verses, repetitions, idioms, proverbs, epigrams, similes, addressings).

Keywords: Cyprus, Turkish Bards, Word Patterns.

Giriş

Âşıklar, duygu ve düşüncelerini ifade ederken doğaçlama bir yol izlemektedirler. Her âşığın kendine özgü bir üslubu vardır. Onların üslubunun şekillenmesinde, yanlarında yetiştikleri ustalarının, yetiştikleri muhitlerin, yaşadıkları dönemdeki askeri, siyasi ve ekonomik unsurların büyük etkisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak her âşık kendine ait bir söz kalıbı hazinesi oluşturmuştur.

Milman Parry ve Albert Bates Lord, kalıp ifadelerle ilgili olarak anlatıcının belleğinde bazı kalıpların hazır olduğunu *deyim*, *atasözü*, *terim*, *tema*, *motif* öğeleri gibi sözlü ürünü yaratmada kullanılan bu hazır kalıpların yaratıcının işini kolaylaştırdığına dikkat çekmektedirler (Dorson, 1984, 45-46). Bunun yanında bir ürünün ilk ortaya çıkışı sırasında yaratıcının dağarcığında hazır bulunan kalıp ifadeler önemlidir. *Formel ifade* veya *kalıp ifade* adını verdiğimiz bu söz kalıpları, söz konusu ürünün yaratılmasında da büyük bir değer taşımaktadır (Yayın, 2010, 135-136).

Hazır söz kalıplarında, yaratıcının içinde yetiştiği toplumun kültür kodlarını da görmek mümkündür. Çünkü yaratıcının dile getirdiği söz kalıplarının çoğu sözlü kültürde çeşitli vesilelerle yaşamakta ve içerisinde toplumun kültürel özelliklerini yansıtan öğeler olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz kalıpları bize yaratıcının yaşadığı dönemdeki siyasi, askeri ve idari durum hakkında da bilgi vermesi yönüyle de önem arz etmektedir.

* Bu çalışma 15-16 Mayıs 2014 tarihleri arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde düzenlenen *Kıbrıs Türk Kültürü ve Edebiyatı Sempozyum'*nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Gaziantep Üniversitesi TÖMER, meh.alptekin@hotmail.com

Hazır söz kalıplarında belli bir anlamda dilbilimsel bir yapı söz konusudur. Bu yapı daha çok tamlama şeklinde olup yaratıcının zihninde kolayca kendine yer edinebilmektedir. Bunun yanında, yaratıcının gerektiği durumda kendi üslubuna göre bu kalıp ifadelerle benzer yeni söz kalıpları da oluşturması mümkündür.

Halk şiirinde, şairler şiirlerini hazırlıksız olarak dile getirdikleri için sunum anında bazen zor duruma düşebilir. Böyle bir durumda, kültürel bellekte var olan hazır söz kalıpları şairlerin kurtarıcısı olur. Şairler ustalarından, başka bir şairden veya sözlü gelenekten öğrenip repertuarında hazır bulunan bu söz kalıplarını kullanarak gelenekten faydalanırlar.

Hazır söz kalıplarını, halk şairleri sözlü gelenekte öğrendiği gibi bazen de ihtiyaca göre kendi öğrenir. Öyle ki bu söz kalıplarını destanları söylerken ifade etmek istediği bir fikri ifade edip tekrarlayarak pekiştirir. Her söyleyişte söz kalıplarına ihtiyaç duydukça tekrar eder ve böylece vaktiyle başkalarından duyarak öğrendiği bir formül onun kendi şiir düşüncesinin bir parçası olur (Çobanoğlu, 1999, 248).

Halk şiirinde, söz kalıpları denilince genellikle âşıkların birbirlerinden habersiz olarak veya zamanla birbirlerinden etkilenecek şekilde söyledikleri kalıplaşmış sözler; *isim tamlamaları, deyimler, atasözleri ve veciz sözler* akla gelmektedir. Âşıklık geleneğinde âşıkların söz kalıplarını kullanılmasının sebebi; söylemek istediği düşünceyi uzatmadan kısa ve özlü olarak aktarma amacıdır. Bu durum, âşığın dile hâkimiyetini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Ayrıca Türk halk şiirinde hazırlıksız ve doğaçlama bir söyleyişin esas olması nedeniyle saz şairlerimizin dağarcığında pek çok söz veya söz grubunun hazırda olmasının mümkündür (Yayın, 2010, 136). Anadolu sahasında yetişen âşıklarının Kıbrıs üzerine söyledikleri şiirlerde söz kalıplarını şu başlıklar altında sınıflandırmayı uygun bulduk:

1. Söz Kalıplaşması
2. Dize Kalıplaşması
3. İkemeler
4. Deyimler
5. Atasözleri
6. Özdeyişler (Vecizeler)
7. Benzetmeler
8. Hitaplar (Seslenmeler)

Anadolu'daki âşıklarımızın Kıbrıs üzerine söyledikleri şiirler hakkında daha önce de *Ali Berat Alptekin, Erman Artun, Bayram Durbilmez, Doğan Kaya ve Ömer Faruk Yıldızkaya* makaleler yazıp bildiriler sunmuşlardır. Çalışmamızı hazırlarken bu çalışmalardaki şiirlerden de faydalanarak çok sayıda söz kalıbı örneği tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen söz kalıplarının hepsini vermemiz mümkün olmayacağı için farklı âşıklardan seçilen değişik söz kalıbı örneklerini vermek uygun görülmüştür.

Şimdi de yukarıdaki sınıflamadaki her bir dalın önce tanımını vererek daha sonra da Kıbrıs konulu şiirlere yansıyan söz kalıpları üzerinde durmak istiyoruz.

1. Söz Kalıplaşması

Halk ve divan şiirinde, şairler düşüncelerini aktarırken bazen kalıplaşmış ifadeler kullanırlar. Bu ifadeleri kullanmalarının amaçları, anlatılmak istenen durumu kısa ve özlü şekilde ifade etmek ve düşüncelerini daha etkili bir şekilde dile getirmektir. Söz kalıpları halkın düşünce dünyasını yansıttığı için aynı söz kalıbını birden fazla âşığın farkında olmadan kullanması mümkündür.

Yusuf Çotuksöken, kalıp sözleri "En az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel (düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz öbekleri" (1994, 8) olarak tanımlamıştır. Hürriyet Gökdayı ise söz kalıplarını şu şekilde izah etmiştir:

"Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir." (Gökdayı, 2008, 106).

Wray, söz kalıplarının yaygın olarak kullanılmasının nedenini sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip kolayca anlaşılabilmesine bağlamaktadır (Wray, 2002, 18).

Doğan Aksan ise kalıp sözleri "Bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir." (Aksan 1998: 35) şeklinde açıklar. İncelediğimiz şiirlerde âşıkların farklı yer ve zamanlarda yazmış oldukları şiirlerde benzer söz kalıplarını habersiz olarak kullandıkları görülmektedir. Şiirlerde söz kalıplaşmasıyla ilgili olarak *belirtisiz isim tamlamaları, sıfat tamlamaları ve zincirlemeli tamlamalar* tespit edilmiştir. Şiirlerde oluşturulan kalıp ifadeler şöyledir:

Talibi Coşkun'un dize başında kullandığı *Türk Ordusu* ifadesini aynı şekilde *Hasan Güldiken* ve *Gürünlü Âşık Gülhanî*'nin de kullandığını görmekteyiz. Söz kalıplarının en büyük özelliklerinden biri de ilk dizede bulunması ve şiirin ana mesajını taşımasıdır. Şiirin ana temasını *Türk Ordusu* oluşturduğu için üç âşığımızın da böyle bir kalıp ifadeyle şiire başlamaları doğal olduğunu düşünmekteyiz.

Türk ordusu bu savaşa başladı
Yunan ordusunu yaktı haşladı
Hemi süngü vurdu hemi şişledi
Umum cephelede kaçtı Yunanlar (Kaya, 2005, 314-322)

Türk ordusu kükrer coşar meydanda
Harbi düğün bilir girdiği anda
Zafer bayramı var Yavru Vatan'da
Dört cepheye sancak dikme zamanı (www.dogankaya.com).

Türk ordusu tuttu Girne yolunu
Vurunca hasmına kırdı belini
Teslim oldu Rumlar açtı elini
Zafer bayrağını diker Mehmetçik (Gürünlü Âşık Gülhanî, 1992, 62-63).

Hazır söz kalıpları, çoğunlukla dizenin hemen başında yer alır. Söze, bir kalıp ifadeyle başlama bir kolaylıktır. Ayrıca yaratıcının belirlenen kafiyenin önündeki sözleri kolaylıkla bulmasını sağlar bu kalıplar (Özdemir ve Apaydın, 1995, 8). Kıbrıs'ta dünya devletlerinin farklı idealleri olduğunu ifade etmek ama umdukları sonuçları bulamadıklarını anlatmak için âşıkların şiirlerine *Dünya devletleri* kalıp ifadesiyle başladıkları görülmektedir.

Dünya devletleri bu işe şaştı
Türk'ün adı semalara ulaştı
Jetlerimiz bulutlarla yarıştı
Koruyordu atam şafak sökerken / Âşık Rüstem Alyansoğlu / (Şahin, 1981, 230).

Dünya devletleri Türk'e baş eğdi
Kıbrıs'ı kuşatıp sardığımız gün
Ordumuz yeni bir zilleti boğdu
Çıkartma kararı verdiğimiz gün / Sefil Selimî / (Özdemir, 2003, 417-418).

Âşıklar tarafından seçilen söz kalıplarının Kıbrıs için önemli yer, olay, kişi ve zaman çerçevesinden seçildiği görülmektedir. Öyle ki Kıbrıs tarihinde *Yirmi Temmuz gününün* ayrı bir önemi vardır. Kıbrıs üzerine şiir yazan bir şairin bu tarihi görmezlikten gelmesi mümkün değildir.

Yirmi temmuz günü yaptık çıkarma
Gelen Mehmetçiktir önünde durma
Kenden zayıf verip boşa yorulma
Süngüyle zaferin tamı bizimdir. / Âşık Gülhanî / (Dinç, 2006, 130-131).

Yirmi Temmuz günü Kıbrıs'a vardık
Jetler dalış yaptı düşmana vurduk
Beşparmak Dağı'na topları kurduk
Zalimin dişini söker Mehmetçik (Gürünlü Âşık Gülhanî, 1992, 62-63).

Kelime grupları şiirlerde kendilerinden sonra gelecek kelimelerin ve kelime gruplarının oluşması için bir adım sayılır. İki farklı şiirdeki dize başındaki *Yavru Vatan* ifadesi kendisinden sonra gelen *Yavru Vatana* ait özellikler taşıyan kelimelerin oluşmasını sağlamıştır. *Yavru Vatan* söz kalıbı Âşık Meydanî'nin şiirinde *yeşil ada*; Ozantürk'ün şiirinde *zümürüt ada* tamlamalarının kullanılması için hazırlayıcılık rolü üstlendiği görülmektedir.

Yavru Vatan yeşil ada yurdumuz
Sözümüzde durmak için ordayız
Kahraman Mehmetçik şanlı ordumuz
Yaraları sarmak için ordayız. / Âşık Meydani / (Durbilmez, 1999, 93-94).

Ey Yavru Vatanım ey zümrüt ada
Ayırmasın bizi Cenâb-ı Hüdâ
Ozantürk'üm büyür bendeki sevda / Ozantürk / (Durbilmez, 1999, 104-105).

Âşıkların farklı yer ve zamanlar da aynı konu üzerine aynı söz kalıplarını kullanmaları onların aynı kültür hazinesinden beslendiklerini ve bunu aynı coşku ve heyecanla dizelerine aktardıklarını göstermesi açısından önemlidir.

2. Dize Kalıplaşması

Halk şiirinde, söz kalıplarının bir bütün oluşturarak şiirde anlam ve ahenk oluşturacak şekilde dizenin tamamına yayılması dize kalıplaşmasını oluşturur. Ong'a göre; dize ölçüsü, elbette şairin kelime seçimini bir bakıma koşullandırır; şairi, şiir ölçüsüne uygun kelime seçmeye zorlar (Ong, 2013, 35). Bu yüzden şairin eserini belli kelime kadrosuna göre biçimlendirmesi olasıdır. Aynı özelliğin başka bir âşıkta da görülmesi doğaldır.

Boratav'a göre; şiirlik motif birinci dizede -ya da ilk iki dizede- yer alır. İçerik değeri ikinci derecede önemlidir (Boratav, 1982, 367). Boratav'ın ifadesine göre şiirlik motiflerde ilk dizeler sadece hazırlayıcılık özelliğine sahiptir. Ona göre; bu dizelerde anlamdan çok söyleyiş tarzı önemlidir.

Yirmi Temmuz bin dokuz yüz yetmiş dört, Kıbrıs halkı için önemli bir tarihtir. Çünkü o gün esaretin ve zulmün bitmeye başladığı, hürriyetin filizlendiği bir gündür. Bu nedenle, Kıbrıs hakkında şiir yazan Anadolu'nun farklı şehirlerinden Âşık Haydar (Aksaray), Âşık Deli Hazım (Adana) ve Âşık Feymanî'nin (Osmaniye) şiirlerinde bu zamana temas ederek aynı dizelerle şiirlerine başladıklarını görmekteyiz.

Yirmi temmuz bin dokuz yüz yetmiş dört
Kıbrıs'a barış bir düzen geliyor
Çoktan beri bana olmuştu bu dert
Hayal harmanını bozan geliyor / Âşık Haydar / (Babacanoğlu, 1992, 126-127; Avan, 1995, 181-182).

Yirmi Temmuz bin dokuz yüz yetmiş dört
Yeniden bir sayfa açtı ordumuz
Saldırdı Kıbrıs'a birçok kızılkurt
Onların önüne geçti ordumuz / Âşık Deli Hazım / (Özçelik, 2004, 159-160).

Yirmi Temmuz bin dokuz yüz yetmiş dört
Kıbrıs'a ordumun çıktığı gündür
Destanlar yaratan Türk milletinin
Cunta kanunu yıktığı gündür / Âşık Feymanî / (Halıcı, 1981, 206-207; Artun, 1996, 423-425).

Dize kalıplaşmalarında bazen farklı kelimelerin kullanılması mümkündür. Âşık Daimi'nin *Bin dokuz yüz yetmiş dördün yazında* Talibi Coşkun'un ise *Bin dokuz yüz yetmiş dördün yılında* şeklinde şiirlerine başladıkları tespit edilmiştir. Her iki âşığımız da dizelerinde olayın zamanına işaret etmektedir. Ancak şiirin devamında kafiyeye bağlı olarak bir tanesinin *yazında* diğerinin ise *yılında* kelimesini kullandığı görülmektedir.

Bin dokuz yüz yetmiş dördün yazında
Uyan düşman uyan aslan geliyor
Kıbrıs Adası'nın Girne düzündü
Kahpe düşmanlara tufan geliyor / Âşık Daimi / (Orhan, 1999, 346).

Bin dokuz yüz yetmiş dördün yılında
Şiddetli harp oldu Kıbrıs yolunda
Söyleniyor bu dünyanın dilinde
Rumlar ile hep karıştı Yunanlar / Talibi Coşkun / (Kaya, 2005, 314-322).

Dizelerdeki kalıp ifadelerin bazen düşüncenin akışına göre şekillendiği görülmektedir. Burada

şiiirdeki ahengin sağlanması için kelimelerde ve kelimelerin yerlerinde değişiklik yapılması çok doğaldır. Dize kalıplaşmasının sadece ilk dizelerde değil diğer dizelerde de olması mümkündür.

Türk milleti gelmez kahpe oyuna
Yaptığın oyunu bilmez mi sandın
Bir kez göz ataydın tarih boyuna
Türk intikamını almaz mı sandın / Âşık Ali Dayı / (Pürlü, 1992, 58-59).

Çakal ne yapar ki aslan soyuna
Türk milleti gelmez yanlış oyuna
Kiliseni yıkıp camii köyüne
Seher vakti dinle ezan geliyor / Âşık Haydar / (Babacanoğlu, 1992, 126-127; Avan 1995, 181-182).

Dizelerdeki kalıp ifadelerin sadece âşıklarımızın birbirlerinden habersiz olarak kullandıkları dizeler olmadığı da görölmektedir. İşledikleri konulara göre kendilerinden önceki halk şiiirlerinden alıntılar yaparak eserlerini oluşturduklarına şahit olmaktayız. Sivastopol Marşı'nda geçen *Ölürsek şehidiz kalırsak gazi* (<http://shaw.bilkent.edu.tr/mars.html>) dizesinin konuyla alakalı olarak Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine yazılan şiiirlere Âşık Merdanoęlu, Âşık Molla ve Âşık Hacı Karakılçık'ın şiiirlerinde kullandıkları görölmektedir.

Ölürsek şehidiz kalırsak gazi
Bir daha tanıdı hainler bizi
İmanlı milletim göreyim sizi
Atına'ya girmek için devam et / Âşık Merdanoęlu / (Alptekin 2015, 91).

Benim kolum çelik ısıramazsın
Otuz milyon Türk'ü susturamazsın
Ölürsem şehidim kalırsam gazi
Al sancağım şu Kıbrıs'a dikilsin / Âşık Molla / (Akça, 1969, 63).

Ölen şehit oldu ölmeyen gazi
Hacım çok köklüdür bizdeki mazi
Nesiller okusun tarihimizi
Geleceęe eser kaldı bir daha / Âşık Hacı Karakılçık / (Alptekin, 1993, 136-137).

Âşıkların benzer konu üzerine gerek şiirin ilk dizesinde gerekse diğer dizelerinde aynı düşünceyi dile getirmeleri hepsinin ortak bir kaynaktan beslenmelerinin ispatıdır. Farklı zamanlarda ve yerlerde aynı konu üzerine aynı dizeyi aktarmaları onların ortak düşünce yapısını göstermesi açısından önemlidir.

3. İkilemeler

İkileme; anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasıdır (Türkçe Sözlük, 2005, 948). Âşık, şiirinde duygu ve düşüncesini daha iyi ifade etmek için ikilemelerden faydalanır. Böylece şiiri monotonluktan kurtararak şiire akıcılık katar.

Diğer söz kalıplarında olduğu gibi âşıkların Kıbrıs üzerine yazdıkları şiirlerde benzer ikilemeleri kullandıkları görülmektedir. İkilemelerin şiirde dize başında olması gibi bir zorunluluğu yoktur. İkilemeler dizelerde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanıldıkları için dizenin akışına göre her yerde bulunması mümkündür.

Toplasa da üç beş ahbablarını / Âşık Şeref Taşlıova / (Alptekin, 2015, 40).
Etrafını saran üç beş satılmış / Âşık Kemal Bülbül / (Köktürk, 2011, 350-351).
Teker teker hepinizi vurdurur / Sefil Selimî / (www.dogankaya.com)
Teker teker yere Yunan piçini / Âşık Ferahi (Atılğan, 1997, 145-146).

İkilemelerin amacı anlatımda çeşitliliği arttırmak, vurgulanmak istenen düşünceyi pekiştirmek ve ahengi arttırmak olduğu için hemen hemen âşıkların hepsinin başvurduğu bir anlatım tarzıdır. Yerine göre sevinci, üzüntüyü, heyecanı, coşkuyu ve acıyı dizelerde anlatmada âşıkların en çok başvurdukları kalıp ifadelerden oldukları görülmektedir. Her şiirde olmasa bile birçok şiirde ikileme örneğine rastladık. Farklı âşıklardan aldığımız ikileme örnekleri aşağıda verilmiştir.

Su gibi sim ü zer akıttı kat kat / Âşık Kenzî / (Bayrı, 1964, 3356-3358).
Gümbür gümbür harp davulu vurulsun / Âşık Ferahi (Atılğan, 1997, 145-146).
Kanım ılgıt ılgıt çağlar / Ozan Abdulkadir / (Durbilmez, 1999, 36).
Soğuk sular cığıl cığıl akıyor / Âşık Ali İzzet Özkan / (Önür, 1964, 3360).

4. Deyimler

Deyimler; bir durum karşısında söylenmiş mecaz anlamlı kelimelerden oluşan, halkın ortak düşüncesini yansıtan söz kalıplarıdır. Deyimler, mecaz anlamlı söz grupları oldukları için âşıkların dizeleri arasında deyim kullanabilmesi onların söze ve saza olan hâkimiyetini göstermesi açısından önemli husustur. Deyim üzerine pek çok tanım yapılmıştır ancak hepsinin ortak noktalarda birleştiği görülmektedir.

Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir (Türkçe Sözlük, 2005, 517) olarak ifade edilen deyimleri Şükrü Elçin, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok ifadeden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve bileşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır (Elçin, 1986, 642) şeklinde tanımlar. Doğan Aksan ise; belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözler (Aksan, 1998, 35) olarak izah eder.

İncelediğimiz şiirlerin konusu daha çok 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olduğu için dizelerde konuya uygun deyimler kullanılmıştır. İncelediğimiz şiirlerde, en çok *hesap sormak* deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Âşıklarımız, burada adadaki halka yapılan haksızlığın Yunanların yanına kalmayacağını ve hesabının sorulacağını söylemektedirler.

Haksız lakin hesap soracam demiş / Âşık Mahmut Coşkun / (Alptekin, 2015, 39).
Hesapsıza hesap sorduğumuz gün / Sefil Selimî / (Özdemir, 2003, 417-418).
Katillerden hesap sormak farz oldu / Halil Karabulut (Sakaoğlu, 2002, 458).
Türk ordusu hazır hesap sormaya / Âşık Ferahi (Atılğan, 1997, 145-146).

Deyimler kalıplaşmış ifadelerdir. Kullanım sırasında bir kelimenin yerine başkası getirilemez. Kalıplaşmış olmakla birlikte şiirlerde bazılarının kullanımında değişiklikler olduğu görülmektedir. Master şeklinde olanlar, fiil şeklinde çekimlenir ve cümlede şahsı farklılaşabilir. *Can ver-* deyiminin *can verdiler*, *can veririz*, *can verdik* şeklinde değişik zaman ve kişilere göre de kullanım kazandığı tespit edilmiştir.

Can verdiler yurda Hak etsin rahmet / Âşık Beyani,1990, 22-25).
Can veririz peşin o güzel yurda / Âşık Ferrahî / (Atılğan, 1997, 56-57).
Kan verdik can verdik Yavru Vatan'a / Ozantürk / (Durbilmez, 1999, 104-105).

Deyimler, mecaz anlamlı sözcükler oldukları için farklı anlamlarda kullanıldıkları gibi isim, sıfat, zarf ve çekimli fiil gibi çeşitli görevlerde de kullanılmaktadır. *Kan ağla-* deyiminin *kan ağladı* şeklinde kullanılması çekimli fiil özelliğine örnek olurken, *kan ağlayan yürek* şeklinde kullanımı sıfat olarak kullanılmasına örnektir.

Yine kan ağladı bu büyük ada / Talibi Coşkun / (Kaya, 2005, 314-322).
Kan ağlayan yürek olur mu rahat / Ozantürk / (Durbilmez, 1999, 104-105).

Deyimler, kalıplaşmış ifadeler oldukları için söz dizimi yönünden yerleri değiştirilemez. Ancak şiirde anlamını kaybetmediği sürece âşıklar tarafından kafiyeye uydurmak amacıyla yerlerinin değiştirildiği görülmektedir. *Cana kıy-* deyiminin *kıyar mı cana* şeklinde kullanılması buna örnektir.

Köylerde çok cana kıydı Yunanlar / Talibi Coşkun / (Kaya, 2005, 314-322).
İnsan olan insan kıyar mı cana / Âşık Daimî / (Orhan, 1999, 346).

5. Atasözleri

Her dönem varlığını koruyan atasözleri, İslamiyet'in kabulünden önceki edebiyatta *sav*, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde de *darbı mesel* şeklinde varlığını sürdürmüştür. Şairlerin, şiirlerini daha etkili bir şekilde söylemek amacıyla oluşturdukları bir edebi sanat *irsali mesel* olarak da karşımıza çıkar. Atasözü üzerine birçok tanım yapılmıştır.

Atasözü; çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir (Aksan, 1990, 38). Bir başka ifadeyle atasözleri, duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıl içinde geçirdiği deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan anayasası gibidir (Alizade, 1992, 13).

Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin toplum için önemini; sosyoloji, felsefe, tarih ve ahlaki yönden incelenmesinin yanı sıra psikolojik yönden inceleme ve araştırma konusu edilmeye değer millî varlıklardır ve deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır (Aksoy, 1989, 13) şeklinde dile getirmiştir. Âşıklar, şiirlerinde tekdüzeliği kırmak amacıyla günlük konuşma dilinden alınmış atasözlerine yer vermektedirler. Böylece kendilerinden önceki kuşak ve kendilerinden sonraki kuşak arasında bağlantı kurarak kültürün devamlılığını sağlamaktadırlar.

Atasözleri de deyimler gibi kalıp ifadelerdir. Söz dizimi yönünden sözcüklerin yerleri değiştirilemez. Ancak şiirde kafiyelenmeye bağlı olarak anlamında değişiklik olmadan deyimlerde olduğu gibi kelimelerin yerlerinin değiştirildiği görülmektedir.

Keskin sirke zarar imiş küpüne (Âşık Feymanî, 1989, 80).
Aç tavuklar darı görür düşünde / Âşık Ali İzzet Özkan / (Önür, 1964, 3359).

Halk arasında uzun süre kullanılan bazı atasözleri, yeni bir coğrafyaya geçtiği zaman yaşanan coğrafyanın özelliğine, kültürüne, dünya görüşüne ve yaşam tarzına göre şekillenmektedir. Yapısal ve anlamsal özelliğini korusa bile içerisindeki kelime dağarcığında değişiklik olabilir. Akdeniz Bölgesi'nde (Mersin) *İtin ahmağı baklaovadan pay ister* atasözü, İç Anadolu Bölgesi'nde (Sivas) değişime uğrayarak *Ahmak köpek kayganadan pay ister* şekline dönüşmüştür.

Ahmak köpek kayganadan pay ister / Âşık Ali İzzet Özkan / (Önür, 1964, 3359).

Dizelerde, atasözü olmasa bile atasözünü çağrıştıracak nitelikte özlü sözlere de rastlanmaktadır. Âşık Abdulvahap Kocaman'ın halk arasında insanların kimseye güvenmemesi gerektiğini ifade eden *Güvenme varlığa düşersin darlığa* atasözünü anımsatan bir özlü söz kullandığı görülmektedir.

Güvenme dostum arkadaşına
Zehirler katarız tatlı aşına (Atılğan, 1999, 138-139).

Atasözleri, kalıp sözler oldukları için yapısındaki kelimelerin yerine başka bir kelime getirilemez. Ama vezin gereği bazı kelimelerde âşıkların değişime gitmekten kaçınmadıkları görülmektedir. *İt ürür kervan yürür* atasözü değiştirilerek *İtler ürür kervan geçer* şekline dönüştürülmüştür.

İtler ürür kervan geçer metin ol / Âşık Ali İzzet Özkan / (Önür, 1964, 3359).

6. Özdeyişler (Vecizeler)

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen özlü söz, vecize, kelamıkibar, aforizm (Türkçe Sözlük, 2005, 1554) şeklinde tanımlanan özyeşler tıpkı atasözleri gibi yaşanan olaylar, gözlemler ve tecrübeler sonucunda söylenmiş özlü sözlerdir. Bir kısmı atasözleri gibi genel kural niteliği taşımaktadır.

Kıbrıs üzerine söylenen şiirlerdeki vecizelerin hepsinin Atatürk'e ait olduğunu görülmektedir. Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ve tecrübelerinin sonucunda söylediği sözler hem kendi döneminde hem de kendi döneminden sonraki zamanlarda da insanlara rehber olduğunu söyleyebiliriz. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında söylediği parolamız: *Ya istiklal ya ölüm* sözünün yeri ve zamanı geldiği vakit aynı kalıp ifadeyle tekrar edildiğini görmekteyiz.

Parolamız "*Ya istiklal ya ölüm*" / Âşık Abdulvahap Kocaman / (Atılgan, 1999, 137-138).

Atatürk tarafından Başkumandanlık Meydan Savaşı'nda: *Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!* denmiştir. O zaman da Yunanlara karşı söylenen bu sözle Yunanların amaçlarına ulaşmaları engellenmiştir. Aynı şekilde Kıbrıs'ta da Yunanlara karşı söylenmiş ve burada da Yunanların önü kesilmiştir.

Hedef Akdeniz'dir aslanım yürü / Âşık Haydar / (Babacanoglu, 1992, 126-127; Avan, 1995, 181-182).

Türkler her zaman *Yurtta barış dünyada barış* ilkesini benimsemişlerdir. Hiçbir zaman zorunda kalmadıkça başka toplumlara savaşmamışlardır. Yine 1974 *Kıbrıs Barış Harekâtı*'nın ana amacı adada bulunan Türk ve Rumların hakkını savunmaktır. Her vesileyle Atatürk'ün söylediği *Yurtta sulh cihanda sulh* sözünün o dönemde de barış parolası olarak kullanılmasına şahit olunmaktadır.

Yurtta cihanda sulh dedi Atamız / Âşık Haydar / (Babacanoglu, 1992, 126-127; Avan, 1995, 181-182).

Cihanda sulh yurtta sulhtur gayemiz / Âşık Eminî / (İvgin, 1981, 39-40).

7. Benzetmeler

Benzetme, aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan / kavramda zayıf olanı kuvvetlinin yerine koyarak anlatımı çekici kılma sanatı (Albayrak, 2010, 83) şeklinde tanımlanmaktadır. Halk şiirinde benzetmeler en çok kullanılan kalıp ifadelerdendir. Benzetmelerdeki kalıp ifadelerde kelimeler değişse de yapı her zaman aynıdır.

Âşıklarımız, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türk uçaklarının semada bir *kartal* gibi süzülmelelerini ve askerlerimizin korkusuzca cesur bir şekilde düşmana saldırmalarını yine aynı kalıp ifadeyle kullanmışlardır. Aynı şekilde savaşa katılan askerlerin yiğitliklerini *aslan* gibi kalıp ifadesiyle yansıttıkları görülmektedir.

Kara kartal gibi daldıkça jetler / Âşık Kemalî Bülbül / (Köktürk, 2011, 262-263).

Daldık kartal gibi açtık meydanı / Âşık Eminî / (İvgin, 1981, 39-40).

Kükreyerek arslan gibi saldırır / Âşık Eminî / (İvgin, 1981, 39-40).

Kurtuluş Savaşı'nda askerlerimizin cesaret ve coşkularının enginlere sığmayıp taşıdığı *Mehmet Akif Ersoy*'un *İstiklal Marşı*'nın dizelerinde aktardığını bilinmektedir. Aynı şekilde Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine söylenen şiirlerde askerlerimizin *sel* gibi kükreyip taşıttıkları yine aynı söz kalıplarıyla ifade edilmiştir.

Kükredi Mehmetçik sel gibi akar / Âşık Yaşar Reyhanî / (Düzgün, 1997, 123).

Sel gibi kükreyip su gibi taşıttık / Âşık Rüstem Alyansoğlu / (Şahin, 1981, 230)

Sel gibi çağlayıp akar Mehmetçik (Gürnlü Âşık Gülhanî, 1992, 62-63).

Bütün edebi anlatılarda tilki kurnazlığın semboldür. Aynı şekilde Yunanlar da kurnazca davranarak kendi hakkı olmayan topraklarımıza göz dikmiş kolayca ele geçireceklerini düşünmüşlerdir. Onların bu durumunu *Âşık Halil Karabulut* somut bir benzetmeyle dizelerine şu şekilde aktarmıştır.

Halil der ki Yunan bir *tilki* gibi Halil Karabulut / (Sakaoğlu, 2002, 453-454; Karabulut,1988: 94-95).

8. Hitaplar (Seslenmeler)

Âşıkların şiirlerinde başvurdukları söz kalıplarından biri de hitap sözlerdir. Nida olarak karşımıza çıkan bu söz sanatı şiirlerde *coşku*, *heyecan*, *şaşkınlık*, *öfke* gibi durumları belirtmek için kullanılır. Genellikle *ey*, *hey*, *eyvah* şeklinde ünlemsel sözcüklerle ifade edilmektedir.

Diğer söz kalıplarında olduğu gibi hitaplarda da âşıkların birbirinden habersiz olarak aynı söz kalıbıyla şiirlerine başladıkları tespit edilmiştir. Yunanlara, akıllarını başlarına almalarını ve Türklerle başa

çıkmanın mümkün olmayacağını anlatan *Ozantürk*'ün ve *Âşık Ali Karabacak*'ın dizelerine aynı söz kalıbıyla başladığı görülmektedir.

Ey Yunan akıllan şımarma öyle / Ozantürk / (Durbilmez, 1999, 104-105).

Ey Yonan Türk ile çıkılmaz başa / Âşık Ali Karabacak / (Karabacak, 2001, 124-125).

Düşmanla savaşa giderken Mehmetçiklerin dilinden *Allah Allah* nidası hiç eksik olmamıştır. Âşıklarımız da savaşta onlarla birlikte olmasalar bile onlarla aynı duyguları yaşadıkları için bu ses tufanını dizelerine yansıtmışlardır.

Allah Allah sesi geldi derinden / Âşık Meydanî / (Durbilmez, 1999, 93-94).

Allah Allah diye girdik savaşa / Âşık Murat Çobanoğlu / (Kafkasyalı, 1998, 306).

Allah Allah derse o zaman korkun (Gürünlü Âşık Gülhanî, 1992, 62-63).

Allah Allah deyip coştı ordumuz / Âşık Deli Hazım / (Özçelik, 2004, 159-160).

Allah Allah derse inletir arşı / Âşık Abdulvahap Kocaman / (Atılğan, 1999, 138-139).

Seslenmeler ayrıca emir niteliğindeki kelimeler veya cümlelerden de olabilir. Bu seslenmelerin içerisinde bir uyarı veya nasihat bildiren ifadelerin olması da mümkündür.

Haddini bilesin diyorum size / Âşık İsmetî / (www.dogankaya.com).

Haddini bil Yunanlı / Âşık Ali Taş / (Kaptan, 2001, 106).

Sonuç

Benzer söz kalıplarının farklı âşıklarca kullanılmasından yola çıkılarak geleneğin nasıl gelecek nesillere aktarıldığı ve bunun hangi tür söz kalıpları üzerinde meydana getirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Âşıklarımızın her biri farklı coğrafyadan olsa bile aynı konu üzerine ortak ifadeler kullanması bize onların aynı kültür hazinesinden beslendiklerini, ortak duygu ve düşünce yapısıyla eser verdiklerini göstermektedir.

Kıbrıs üzerine söylenen şiirlerde benzer söz kalıplarının kullanılmasının sebebi, gelenek esasında olduğu gibi âşıkların kültür değerlerini aydınlatması bakımından üzerinde durulması gereken bir konudur. Bilhassa atasözü ve deyimlerin ustalıkla yerli yerine kullanılması âşığın dile hâkimiyetini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Aynı husus diğer edebî türler için de geçerlidir.

Kıbrıs üzerine söylenen şiirlerde söyleyişi kolaylaştıran kalıp ifadelerin âşığın dağarcığında hazır bulunması, bunun âşık tarzı şiir söyleme tarzında önemli bir gelenek olduğunu göstermesi açısından önemli bir husustur.

KAYNAKÇA

- Akça, Mehmet (1969). *Aksaraylı Âşık Molla*. Ankara: Altınok Matbaası.
- Aksan, Doğan (1990). *Türkçenin Gücü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (1998). *Türkçenin Sözcüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Cilt*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, Nurettin (2010). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Alizade, Samed (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı*. Eklerle Yayına Hazırlayan, Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat (1993). *Âşık Hacı Karakılıç / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*. Antakya: Kültür Ofset. Basımevi.
- Alptekin, Ali Berat (2015). *Anadolu'dan Kıbrıs'a Halk Kültürü Köprüsü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Artun, Erman (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymanî*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay.
- Âşık Beyanî (1990). *Beyan Ettiklerim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay.
- Âşık Feymanî (1989). *Ahu Gözlüm*. Adana: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay.
- Atılğan, Halil (1997). *Ceyhanlı Âşık Ferahî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Atılğan, Halil (1999). *İki Taştan İbareti / Kadırlılı Abdulvahap Kocaman / Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay.
- Avan, Yasemin (1995). *Aksaraylı Âşıklar*. Aksaray: Aksaray Valiliği Yay.
- Babacanoglu, M. Demirel (1992). *İnsan Hayranıyım / Âşık Haydar Aslan Yaşamı Şiirleri*. Adana: Adana Büyük Şehir Belediyesi Yay.
- Bayrı, M. Halit (1964). Tarihte Işık Tutan Bir Saz Şairi: Kıbrıslı Âşık Kenzi ve Kıbrıs Destanı. *Türk Folklor Araştırmaları*, C.8, S. 176, s.3356-3358.
- Boratav, P. Naili (1982). *Folklor ve Edebiyat 2*. İstanbul: Adam Yay.
- Çobanoğlu, Özkul (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çotuksöken, Yusuf (1994). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yay.
- Âşık Halil Karabulut (1988). *Damlada Derya Gizlidir*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Diñç, Abdülkerim (2006). *Âşık Gülhanî Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. Erzurum: Palandöken Belediyesi Yay.
- Dorson, M. Richard (1984). *Günümüz Folklor Kuramları (Çev. Nermin Ulutaş)*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Durbilmez, Bayram (1999). *Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs*. Kayseri: Geçit Yay.
- Düzgün, Dilaver (1997). *Âşık Yaşar Reyhanî / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

- Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Gökdayı, Hürriyet (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*, S.44, s. 89-110
- Gürünlü Âşık Gülhanî (1992). *Ben Beni Bilince*. Ankara: Ocak Yayıncılık.
- Halcı, Feyzi (1981). *Saz Şairlerinin Diliyle Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İvgin, Hayrettin (1981). *Âşık Eminî Düştü'nün Hayatı ve Şiirleri*.
- Kafkasyalı, Ali (1998). *Âşık Murat Çobanoğlu/Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara.
- Kaptan, Ş. Tekin (2001). *Âşık Ali Taş*. Denizli:Yüksel Matbaası.
- Karabacak, Mestan (2001). *Âşık Ali Karabacak Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Karaman: Lazer Ofset Matbaası.
- Kaya, Doğan (2005). *Âşık Talibi Coşkun*. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yay.
- Köktürk, Şahin (2011). *Samsunlu Âşık Kemâlî Bülbül Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Yay.
- Ong, Walter (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojikleşmesi* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yay.
- Orhan, Yadigar Aydın (1999). *Âşık Dâimi Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Can Yay.
- Önür, Ethem (1964). Yaşayan Bir Halk Şairi: Âşık Ali İzzet Özkan. *Türk Folklor Araştırmaları*, C.8, S.176, s.3359-3360.
- Özçelik, Mehmet (2004). *Âşık Deli Hazım*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özdemir, Ahmet (2003). *Âşık Sefîl Selimî "İrfan Okulu"*. İstanbul: Şarkışla ve Çevresi Kültür Sanat ve Sosyal Yardımlaşma Yay.
- Özdemir, Fuat; Apaydın, Mustafa (1995). Halk Şiirinde Anlatım Tekniği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.3, s.5-15.
- Pürlü, Kadir (1992). *Âşık Ali Dayı Hayatı ve Şiirleri*. Sivas: Esnaf Ofset Matbaacılık.
- Sakaoğlu, Saim (2002). *Kadirli Âşık Halil Karabulut/ Destan Destan Üstüne*. Kadirli: Sebat Matbaası.
- Şahin, Salih (1981). *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara:Yorum Matbaacılık Sanayi.
- Türkçe Sözlük (2005). *TDK Yayınları*, Ankara.
- Wray, Alison, (2001), *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yayın, Nerin (2010). *Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Formel İfadeler ve Bunların Tip Yapısı*. *Mukaddime*, S.2, s. 131-157.
http://dogankaya.com/fotograf/sivasli_asiklarin_kibris_siirleri.pdf adresinden 20.11.2015 tarihinde alınmıştır.
<http://shaw.bilkent.edu.tr/mars.html> adresinden 10.06.2016 tarihinde alınmıştır.